

General-pukovnik
Miloš ŠUMONJA



ŠIROKIM FRONTOM KA TRSTU

Obilježavanje jubileja pobjede nad fašizmom izuzetna je prilika da se, sem ostalog, ukaže bar na neka ratna iskustva, u ovoj svečanoj prilici, ponajprije iz završnih operacija za oslobođenje zemlje, koja imaju trajnu vrijednost i aktuelan značaj s gledišta izgradnje naših oružanih snaga i jačanja odbrambene sposobnosti društva u cjelini. U tom pogledu su, vjerujem, posebno vrijedna iskustva stečena na lijevom, primorskom operativnom krilu Jugoslovenske armije, gdje su djelstvovale jake snage kopnene vojske, mornarice i vazduhoplovstva, čime su ta borbeno djelstva, izvođena na širokoj kopnenoj i pomorskoj vojišnoj prostoriji, poprimala vid združenih djelstava. A pišem danas o operacijama na tom krilu i o izuzetno snažnom djelstvu 4. armije, iz dva razloga: prvo — zbog toga što sam i sâm, kao komandant 4. korpusa i u sastavu te armije, bio učesnik u tim istorijskim zbivanjima i, drugo, što vjerujem da upravo djelstva na tom pravcu i iskustva stečena u toku njihovog izvođenja mogu biti najpoučnija.

Djelstva na toj širokoj vojišnoj prostoriji su se karakterisala: tijesnim sadjejtvom kopnenih i mornaričkih, pa i vazduhoplovnih snaga; uspješnim učešćem u operacijama i bojevima jedinica svih rodova naših oružanih snaga; sadjejtvom krupnih operativno-taktičkih sastava na frontu i u dubokoj pozadini i usklađenim djelstvi-

ma operativnih jedinica i jakih partizanskih snaga; znalačkim grupisanjem snaga i stvaranjem odlučujuće premoći na izabranim pravcima; pravilnim izborom pravaca nanošenja glavnih udara i brzim pomjeranjem težišta udara na povoljnije pravce; dubokim i smjelim prodorima, nerijetko skopčanim sa razumnim rizikom, što je bilo u skladu sa načelima vođenja NOR-a; širokom primjenom pomorskih desanata; postojanjem, uz divizije i korpuse, i velikog broja veoma aktivnih partizanskih jedinica najrazličitije veličine i namjene, koje su izvodile djestva po cijeloj dubini neprijateljevog rasporeda; dugim marševima i visokim tempom napada; žestokim susretnim bojevima, itd.

To je vrijeme u kome smo, sem dobro opremljenih jedinica JA, operativnih i partizanskih, imali organizovanu i najširu mrežu vojno-pozadinskih organa, veoma aktivne društveno-političke organizacije i sistem organa narodnooslobodilačke vlasti, organiziranu po zadinu i relativno uredno snabdijevanje najprečim ratnim potrebama. Uz to, naša vojska i narod su ispoljavali visok moral, želju da što više doprinesu u postizanju konačne pobjede, spremnost na svako žrtvovanje; imali su jasnu perspektivu i bili odlučni da se za ostvarenje te perspektive bore. I to su bili faktori koji su opredjeljivali donošenje odluka i u ovim operacijama.

ORIGINALNOST TITOVE STRATEGIJE

Strategijska zamisao za djestvo četiri armije JA potvrdila je sposobnost Vrhovnog komandanta i vrhovnog komandovanja da planira i tako zamašne i tako složene operacije i da smjelo krene u njih. Sve ono što je, na osnovi te odluke, uslijedilo pokazalo je sposobnost štabova armija da, rukovodeći se tom širokom Titovom vojnostrategijskom zamisli, priprema armije za slijedeće operacije, ali i potvrdilo visoku osposobljenost štabova drugih operativno-taktičkih sastava da te ideje realizuju. A riječ je bila o združenim operacijama izvođenim krupnim sastavima u najsloženijim vojno-političkim uslovima, uz primjenu jakih pomorskih desantnih snaga, uz djestvo pokretnih snaga na operativnom krilu. Sve je to izvođeno tako uspješno da je naše snage, po rezultatima koje su postigle, uvrstilo u rang kvalitetnih, savremenih oružanih snaga, u red ravnopravnih partnera Saveznika; naša armija je uspješno povezivala veoma udaljene savezničke frontove — u Panonskoj i Padovskoj niziji. Pobjede u tim operacijama i bojevima bile su utoliko veće što se neprijatelj pred 4. armijom veoma uporno, odsudno branio, trpeći ogromne gu-

bitke, a uz to je bio brojniji, neuporedivo bolje tehnički opremljen, pretežno utvrđen.

Živo se sjećajući tih dana, događaja i njihovih junaka, i pokušavajući da o njima štogod zapišem, dolazi mi na um zapažanje da mi ta iskustva iz završnih operacija za oslobođenje zemlje, a ja bih posebno naglasio: iskustva 4. armije, ipak, nedovoljno poznajemo, pa se i zbog toga njima nedovoljno koristimo — u školovanju starijeh, u obuci komandi i štabova, u borbenom izgrađivanju jedinica, u oblikovanju pravilskih odredaba. Upravo zbog toga sam, razmišljajući o sadržaju ovog priloga za časopis *Vojno delo*, poželio da ukažem na onu visoku ocjenu maršala Tita koju je, prije godinu i po dana i baš u ovom časopisu,¹ izrekao o našim ratnim iskustvima, o prednostima naše strategije nad okupatorovom, čime nas je, u isto vrijeme, i opomenuo da se tome češće, šire, stvaralački vraćamo, da se tim iskustvima koristimo.

Na pitanje dokle se stiglo u ostvarivanju njegovog jasnog zahtjeva, izrečenog 1948, u prvom broju »*Vojnog dela*« — da se stalno, sistematski i što svestranije izučava NOR kao trajan izvor iskustava za dogradnju naše odbrambene doktrine, drug Tito je, sem ostalog, odgovorio da smo u NOR-u »imali svoju originalnu strategiju i taktiku oružane borbe koja je vođena u specijalnim uslovima u hitlerovskoj evropskoj tvrđavi i uz postojanje brojnih domaćih kvislinga. Ta naša strategija i taktika bile su zasnovane na karakteru našeg rata i odlučujućoj ulozi čovjeka, koje su se u praksi pokazale superiornijim od neprijateljskih. Samo tako smo mogli postići uspijeh na bojnopolju. Ova iskustva iz borbenih djestava moramo i dalje izučavati, ugrađivati ih u našu vojnu doktrinu, u obuku, jasno, polazeći od savremenih uslova i fizionomije eventualnog rata, realnih mogućnosti potencijalnog agresora, savremenog naoružanja...

Treba više studija, kritičkih analiza i takvih naučnih i stručnih radova koji će poslužiti mlađim kadrovima da dublje shvate našu borbu, da unapređuju doktrinu oružane borbe, da na bratstvu i jedinstvu, tradicijama narodnooslobodilačkog rata i revolucije, kao i na historiji našeg naroda, vaspitavaju nove generacije. Uporedo s tim treba svestranije izučavati uslove borbe i iskustva oslobodilačkih i revolucionarnih ratova drugih naroda, naročito u oblasti oružane borbe, jer ti narodi vode borbu protiv moderno opremljenih trupa agresora i to veoma uspješno.«

Upravo polazeći od takve Titove ocjene, pokušaću da, navodeći samo pokoju pojedinost o osnovnoj operativnoj zamisli, o zadacima

¹ *Vojno delo*, br. 6/1973, str. 10.

i djeystvima 4. armije i njoj pridodatih i sadjeystvujućih jedinica, ukažem na neka od tih iskustava o kojima govori Vrhovni komandant, vojskovođa čija je osnovna zamisao za oslobođenje naših naroda od fašizma isključivo sopstvenim snagama i na cijeloj etničkoj teritoriji poslužila kao osnova za usvajanje plana završnih operacija za oslobođenje Jugoslavije.

U okviru jedinstvenog savezničkog fronta strategijskog okruženja Njemačke, u martu 1945. godine, Jugoslovenska armija je držala poseban, samostalan sektor, od Drave do Jadranskog mora. Ona je tako značajno mjesto u zajedničkim planovima Saveznika za izvođenje završnih operacija za slamanje fašizma mogla preuzeti na sebe zbog svoje jačine, svojih dotadašnjih pobjeda, svoje afirmacije i međunarodnog ugleda kao značajne snage antihitlerovske koalicije. Uoči predstojeće opšte ofanzive, ugovorene na sastancima maršala Tita sa savezničkim komandantima, JA je protiv sebe imala snage jačine oko 680.000 vojnika (oko 450.000 nemačkih i 230.000 kvislinških), a povezivala je djeystva 3. ukrajinskog fronta Crvene armije koji je, pod komandom maršala Tolbuhina, djeystvovao sjeverno od Dunava, kroz Mađarsku, i angloameričkih armija na apeninskom vojištu, koje su, pod komandom feldmaršala Aleksandera, izbile na »Gotsku liniju« (južno od Bolonje).

Jugoslovenska armija je u to vrijeme, dakle pred početak ofanzive, u kopненоj vojsci, mornarici i vazduhoplovstvu, imala više od 650.000 boraca i te snage su za predstojeća djeystva grupisane uglavnom u tri operativne grupe, od kojih je svaka dobila strategijski pravac udara i precizne ciljeve koje treba da ostvari. Južnu, ili lijevokrilnu operativnu grupu činila je 4. armija JA i njen strategijski pravac udara preko Rijeke je izvodio ka Trstu.

POČETNI ARMIJSKI OPERATIVNI POLOŽAJ

Četvrta armija JA formirana je naredbom Vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije 2. marta 1945. godine od jedinica VIII, XI i VII korpusa.² Ona je u svom sastavu imala devet divizija: 9, 13, 15, 18, 19, 20, 26, 35. i 43, tri samostalne brigade (1. tenkovsku, Ar-

² Sedmi korpus je naredbom Generalštaba JA stavljen pod neposrednu komandu štaba 4. armije, ali će, sve do 25. aprila, djeystvovati pod komandom Glavnog štaba za Sloveniju, preko koga mu je štab 4. armije davao samo opšta uputstva.

U toku izvođenja narednih operacija, sve do 7. maja, 4. armija je ojačana još sa pet divizija: 29. iz II korpusa, 30. i 31. iz IX korpusa i 7. i 8. iz IV korpusa.

tiljerijsku i Inžinjerijsku) i Dopunsku brigadu, odnosno ukupno oko 70.000 boraca i rukovodilaca.

U vrijeme formiranja ona se nalazila na krajnjem lijevom krilu strategijskog rasporeda JA — držala je front u Lici i na obalama Jadrana, od rijeke Une do ostrva Paga, na liniji: Lapac — Udbina — Karlobag. U odnosu na tri ostale naše armije bila je za 200—300 km isturena prema zapadnoj granici, a natkriljavala je i saveznički front s druge strane Jadrana.

Prije početka ofanzive snage 4. armije bile su raspoređene u dvije operativne grupacije. Glavna, sastavljena od 5 divizija (9, 13, 19, 20, 26) i tri samostalne brigade, u svemu oko 50.000 boraca, nalazila se u zahvatu fronta i na koncentracijskoj prostoriji: Srb—Zadar—Imotski, dok se druga grupacija, sastavljena od oko 20.000 boraca, nalazila u pozadini neprijatelja, od Korenice do Grosuplja, tj. od 30 do 250 km iza linije fronta. Takav operativni raspored armije pogodio je za izvođenje kombinovanih borbenih djestava i stavljanje pod udar cjelokupnog operativnog rasporeda neprijatelja.

Iza fronta 4. armije bile su i divizije IV korpusa (7, 8. i 34), kao i više partizanskih odreda.

Zadatak 4. armije u okviru opšte ofanzive JA proizlazio je iz odluke Vrhovnog komandanta: da Jugoslovenska armija, isključivo sopstvenim snagama, oslobodi naše narode od fašističke okupacije na njihovoj cjelokupnoj etničkoj teritoriji, uključujući Istru, Slovenačko primorje i Korušku, te, ofanzivnim djelstvom svih raspoloživih snaga, okruži i prisili na kapitulaciju, ili uništi, glavne snage okupatora, divizije Grupe armija E, i njegovih saradnika u četverouglu Trst — Celovec — Maribor — Zagreb. S tim u vezi JA je i imala da izvede manevar svojim jakim krilnim grupacijama — dolinom Save i Drave ka Koruškoj, i uz Jadransku obalu, ka Trstu, a zatim dolinom Soče ka Koruškoj.

Na sastanku sa savezničkim komandantima u Beogradu, gdje se, radi prijema zadatka, komandant IV armije, general-major Petar Drapšin, nalazio još od 22. februara, dogovoreno je, pored ostalog, da JA najkasnije do 30. marta 1945. počne ofanzivne operacije prema Lici i Gorskom kotaru, kako bi se privukle snage njemačkog 97. armijskog korpusa iz Istre i Slovenačkog primorja i na taj način olakšala saveznička ofanziva kroz sjevernu Italiju. Četvrta armija je, kao južna operativna grupacija Jugoslovenske armije, dobila zadatak da, u sadjeistvu sa IV i IX korpusom, snagama Pomorske komande sjevernog Jadrana i 1. i 2. eskadrilom JA razbije neprijatelja na frontu između gornjeg toka Une i Jadranskog mora, a zatim da, brzim pro-

dorom kroz Liku, Hrvatsko primorje, Gorski kotar i Istru, izbije na Soču i prodre u Korušku.

Samim tim što je dobila taj pravac nastupanja, odnosno držala front uz more, 4. armija je imala vrlo delikatan, ne samo vojni, već i političko-istorijski zadatak. Vojni, jer je, kombinacijom dejstava s mora i s kopna, morala da, pored dobro utvrđenih i uporno branjenih garnizona i uporišta na obali, oslobađa i utvrđene otoke, a političko-istorijski — jer je trebalo da oslobodi hrvatske jadranske otoke, Istru, Slovenačko primorje, Benešku Sloveniju i Trst, dakle teritorije koje su nam oduzete poslije prvog svjetskog rata, čije je oslobođenje, kao jasan politički cilj, KPJ proklamovala već na početku oružane borbe, a Drugo zasijedanje Avnoja formulisalo kao jednu od svojih odluka. Sada je bio trenutak da se ta odluka ostvari, ali je sam vojni i politički cilj koji je u ovoj ofanzivi trebalo da dosegne 4. armija ukazivao na svu osjetljivost njenog zadatka i složenost vojnih operacija, tim prije jer sa Saveznicima nije postignuta saglasnost oko vraćanja tih nacionalnih teritorija novoj Jugoslaviji. I upravo zbog već ispoljenih izvjesnih političkih špekulacija zapadnih saveznika oko Istre i Slovenačkog primorja, bilo je izuzetno značajno da 4. armija JA u dolinu Soče izbije prije savezničkih divizija iz sjeverne Italije, kako bi se spriječila moguća politička rješenja na štetu interesa nove Jugoslavije. To je bio utoliko složeniji zadatak što su u to vrijeme vazdušna rastojanja koja su dijelila tačke na kojima su 4. armija JA i savezničke snage u Italiji izbile na Jadran od Trsta bila gotovo istovjetna, a približno iste dužine su bile i najkraće pogodne komunikacije koje su od tih tačaka vodile ka Trstu. Međutim, u tako uprošćenoj procjeni Saveznici su imali velika preimućstva: neuporedivo brojniju i kvalitetniju tehniku, povoljnije zemljišne uslove, slobodan pomorski bok, jaku flotu i avijaciju, a i fašističke formacije su im se radije predavale nego nama. Međutim, 4. armija i sve jedinice kojima je ojačana ili koje su je podržavale, kao dio Jugoslovenske armije — nove, revolucionarne narodne vojske, imala je ogromne, neprocjenjive prednosti: čitav njen sastav, piloti naše dvije eskadrile, pripadnici ratne mornarice — s nestrpljenjem su očekivali početak opšteg juriša, s neviđenim oduševljenjem prihvatili su zadatke u okviru opšte završne ofanzive na širokoj vojišnoj prostoriji.

U stvari, cijela ofanziva 4. armije odvijala se u znaku borbenog zavjeta: »Tuđe nećemo — svoje ne damo!« — riječi koje je maršal Tito izrekao 12. septembra 1944. na Visu, prilikom smotre 1. proleterske dalmatinske brigade. Uz to, već od oslobođenja Knina, na kupolama tenkova, na lafetima topovskih oruđa, na oplatama kamiona, borci su ispisivali bijele, uočljive parole: »Istra je naša!«, »Naprijed

—za slobodu Istre i Trsta!«, »Trst nas zove!« itd. Smisao Titove parole bio je u tome da se sada mora brzo, smišljeno i lucidno raditi kako bismo se što brže pojavili u dolini Soče, na granici naše etničke teritorije, a parole koje su borci ispisali bile su pozivi za juriš, zavjet na vjernost domovini, dokaz bratske ljubavi, spremnosti na žrtvovanje za ono što nam je oteto, za pružanje pomoći našim sunarodnicima koji su se pod najtežim uslovima, u Istri, Beneškoj Sloveniji, Trstu i Koruškoj, borili za oslobođenje, za povratak matici zemlji, Jugoslaviji. Takvo borbeno raspoloženje podsticano je i razvijano bogatim političkim i partijskim radom.

Operativna zona 4. armije sa desna je bila ograničena linijom Bihać — Ogulin — Kočevje — Postojna i Gorica, a sa lijeva jadranskom obalom sa brojnim i branjenim otocima. Osnovna karakteristika te zone jeste što je bila preuska (80—100) i predugačka (preko 300 km), sa preosjetljivim desnim bokom.

Operativna dubina zadatka armije bila je vrlo velika — iznosila je preko 300 km, što je u drugom svjetskom ratu bila prosječna dubina zadatka strategijske operacije grupe armija. Taj problem je bio utoliko veći što je neprijatelj svoje snage rasporedio po cijeloj dubini armijskog zadatka i što je zemljište izrazito planinskog karaktera, sa ograničenim brojem komunikacija.

No, olakšavajuća okolnost u svemu tome bila je, sem ostalog, što je armija imala sigurnu zaleđinu, obezbjeđene pravce dosta urednog snabdijevanja kopnom i morem, a ispred sebe snage IV i IX korpusa, mnogobrojne partizanske jedinice, oslobođeni dio zemlje i antifašistički raspoloženi, borbeni i organizovani narod koji će jedinice ne samo srdačno dočekivati već i u svemu najaktivnije pomagati.

U napadnoj zoni 4. armije postojala su dva operativna pravca:

— prvi: Udbina — Otočac — Ogulin — Delnice, a onda između Saveznika i Čičarije u dolinu Vipave, ili preko Čabra za Ljubljano; povoljan za upotrebu i dještvo jačih snaga, ali sa izrazito osjetljivim desnim bokom i nedovoljnim brojem komunikacija na koje bi se armija mogla osloniti u snabdijevanju; posjedale su ga glavne neprijateljske snage;

— drugi: obalom Jadrana, do Rijeke stiješnjen uz more, unekoliko proširen otocima, dok se dalje, Istrom, znatno širi; u velikoj mjeri zavisi od prvog pravca koji njime dominira; značajan je radi snabdijevanja armije pomorskim komunikacijama, što je moglo biti odlučujuće.

Iako je prvi pravac u operativnom smislu bio povoljniji, štab armije se odlučio da težište operacija prenese na drugi, primorski

pravac, da bi se pomorske komunikacije iskoristile za snabdijevanje, jer je željeznički saobraćaj obavljan samo do Knina, a armija i njene divizije su bile dosta oskudne i u kamionima i u gorivu za njih. Ono čime su jedinice 4. armije, kao dio JA, bile izuzetno bogate i sa čime se računalo kao sa najbogatijim ofanzivnim oružjem, kao s najvećim kapitalom — razumije se uz oduševljenje za borbu, uz visok moral, uz vezanost sa narodom, uz dobro naoružanje i vješto rukovanje njime — bilo je dragocjeno borbeno iskustvo, uigranost i osvjedočena ratna vještina štabova za izvođenje savremenih operacija u kojima ljudski i tehnički faktor dolaze do punog izražaja. Političko stanje i moral boraca i rukovodilaca armije bili su na visini istorijskog zadatka koji je stajao pred armijom, a na nesebičnu podršku stanovništva, na široku pomoć društveno-političkih organizacija, na saradnju vojno-pozadinskih organa, na sadjejestvo jedinica i grupa iz okupiranih mjesta itd., računalo se kao na vrlo značajan faktor u toku cijele ofanzive, faktor koji je nerijetko opredjeljivao donošenje odluka.

OPERATIVNE KARAKTERISTIKE NEPRIJATELJSKE ODBRANE

U napadnoj zoni 4. armije na početku su se nalazile dvije velike neprijateljske operativne grupacije, jačine 6 operativnih divizija³ i više drugih samostalnih pukova, brigada, bataljona i odreda (njemačkih, ustaško-domobranskih, četničkih i dr.), odnosno ukupno 128.067 vojnika⁴.

Prva neprijateljeva operativna grupacija bila je u Lici i Hrvatskom primorju i nju je sačinjavao njemački 15. brdski armijski korpus jačine 4 divizije (373. i 392. legionarska i 10. i 11. ustaško-domobranska), četničke jedinice popa Đujića još jedna njemačka brigada i mnogo samostalnih jedinica, sa ukupno 40.000 vojnika. Ona je bila orijentisana prema 4. armiji i imala je zadatak da zatvori tri pravca: prvi, koji, preko Bihaća i Sunje, izvodi u dolinu Save, drugi, koji iz Like, preko Bihaća i Slunje izvodi ka Karlovcu, i treći, koji, preko Like, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, vodi za Rijeku.

Druga neprijateljeva operativna grupacija bila je u Istri i Slovenačkom primorju i nju su činile snage 97. armijskog korpusa iz

³ Ubrzo je, 26. marta, u vrijeme boja za Bihać, stigla u napadnu zonu 4. armije i njemačka 104. lovačka divizija, ovdje prebačena sa fronta na Dravi.

⁴ Do ovog podatka su drugovi iz Vojnoistorijskog instituta došli u najnovijim istraživanjima, a ranije se računalo samo na oko 80.000 neprijateljevih vojnika; od tih 128.067 vojnika oko 100.000 su bili pripadnici Vermahta. No, ovom broju treba dodati i ljudstvo 104. lovačke divizije, tako da je brojno stanje neprijatelja u napadnoj zoni 4. armije bilo preko 140.000 vojnika.

sastava njemačke Grupe armije C koje su se borile u sjevernoj Italiji. Taj korpus u početku nije bio orijentisan prema 4. armiji, već je imao zadatak da spriječi eventualno savezničko iskrcavanje u Istri i da vodi borbu protiv IX korpusa JA u Slovenačkom primorju. U svom sastavu imao je dvije operativne divizije (188. i 237) i više samostalnih brigada, pukova i drugih jedinica (njemačkih, italijanskih, četničkih ustaško-domobranskih i slovenačko-domobranskih), sa ukupno 88.067 vojnika.⁵

Između te dvije (ličko-primorske i istarsko-slovenačko-primorske) neprijateljeve grupacije nalazio se veliki operativni prostor neposjednut jačim snagama, u fortifikacijskom smislu nepovezan u cjelinu.

Glavne neprijateljeve snage, prema tome, bile su u Istri i Slovenačkom primorju, tačnije rečeno upravo na onoj prostoriji gdje se i nalazio glavni objekt ofanzive 4. armije. Međutim, respektivne neprijateljeve snage nalazile su se i u Lici i Hrvatskom primorju, raspoređene na prvom odbrambenom pojasu čiji se prednji kraj protezao od rijeke Une, preko Lapca, Udbine i Gospića, pa prema Karlobagu. Na prvom odbrambenom pojasu nalazile su se tri neprijateljske divizije, a po dubini, u rejonu Bihaća, na drugom odbrambenom pojasu, jedna divizija. Slobodnih operativnih rezervi u zoni 15. njemačkog armijskog korpusa nije bilo, zbog čega će mu, krajem marta, i pristići od Drave sveža 104. divizija.

Neprijatelj je organizovao odbranu po grupnom sistemu, sa težištem duž komunikacija i oko naseljenih mjesta, što znači da su postojali i veći ili manji međuprostori neposjednuti njegovim snagama. Položaji su bili uređeni uglavnom u vidu polustalne poljske fortifikacije, dok su oko naseljenih mjesta ranije izgrađeni objekti stalne fortifikacije. U stvari, u fortifikacijskom smislu najjači sistem položaja izgrađen je još prije rata, u širem zahvatu stare jugoslovensko-italijanske granice, između Rijeke i Postojne, u čijoj se blizini i nalazio njemački 97. armijski korpus.

Iz poštovanja prema žrtvama koje je dala 4. armija JA ostvarujući te istorijske zadatke, iz uvažavanja ogromnog doprinosa koji je, sastavljena od sinova svih naših naroda i narodnosti, dala u završnim operacijama za oslobođenje nove Jugoslavije, i istorijske istine radi, na ovaj jubilej pobjede nad fašizmom treba reći da je ta, južna operativna grupacija, upućena u ofanzivu u kojoj je morala da pobijedi, pred sobom imala brojčano nadmoćnijeg protivnika (70.000 naših prema oko 140.000 neprijateljevih vojnika, što je bio odnos 1 : 2 u

⁵ Ranije se smatralo da ovaj korpus nije imao više od 40.000 vojnika.

korist branioca), raspoređenog po cijeloj dubini armijske napadne zone, na fortifikacijski jakim položajima, duž planinskih masiva, pripremljenog za odsudnu odbranu — u duhu izričitog Hitlerovog naređenja snagama na ovom dijelu fronta: »Ne odstupiti ni koraka. . .«

SADRŽAJ I BITNE KARAKTERISTIKE ARMIJSKOG OPERATIVNOG PLANA

Štab 4. armije operativni plan je usvojio početkom marta, a polazna osnova za njegovu izradu bio je zadatak koji je armija dobila od Vrhovnog komandanta i u kojem je jasno određen vojno-politički cilj njenog predstojećeg dještva. Otuda se u osnovnoj operativnoj zamisli i polazilo od zahtjeva da se njemačkom 15. armijskom korpusu u Lici nikako ne dozvoli da se povuče dolinom Une ili ka Karlovcu, odakle bi mogao ugrožavati desni bok armije prilikom nastupanja kroz Liku i Gorski kotar, niti da odstupi prema Rijeci i Istri jer bi tamo, prihvaćen od snaga 97. armijskog korpusa, mogao ponovo da organizuje odbranu na staroj, dobro utvrđenoj jugoslovensko-italijanskoj granici i spriječi prodor armije u dolinu Soče. U isto vrijeme je ustaško-domobranskim i četničkim jedinicama trebalo onemogućiti da se povuku u planine, odakle bi, dještvom u pozadini armije, ugrožavali njene linije snabdijevanja i uopšte oslobođenu teritoriju.

Stoga je zamisao štaba armije i bila da se prilikom proboja neprijateljevog fronta u Lici okruže i unište sve njegove snage, i to tamo gdje se nalaze, kako bi se moglo brzo produžiti sa nastupanjem prema Istri i što prije izbiti u dolinu Soče.⁶

Da bi se takva zamisao mogla ostvariti, osnovnom idejom operativnog plana je predviđeno da se, uz maksimalno aktiviranje jedinica u neprijateljevoj pozadini (VII korpus — 15. i 18. divizija i jake partizanske snage) i u sadjejtstvu sa snagama IV udarnog korpusa (7, 8. i 34. divizija) GŠ Hrvatske — probije front u Lici i okruže i unište neprijateljeve snage, a zatim da se izvrši brz i snažan prodor ka Istri i Koruškoj.

⁶ Prema početnom planu, u područje Trsta trebalo je izbiti do 15. maja, tj. za 57 dana, pri čemu je planirani tempo napada od oko 5 km na dan odgovarao prosjeku tempa napada na takvom zemljištu u drugom svjetskom ratu. Međutim, armija će, zahvaljujući smjelim i brzim prodorima, zadatak izvršiti znatno brže, za 43 dana, tj. do 1. maja kada je izbila u Trst i time postigla osnovni cilj napada.

Prema tome, početni oblik manevra 4. armije bio je proboj njemačkog fronta u Lici, a njega je trebalo izvesti kombinovanjem napada jedinica sa fronta, tj. glavnih snaga 4. armije (pet divizija i tri brigade) i udarom iz pozadine (snagama do četiri divizije), i to po cjelokupnom odbrambenom operativnom rasporedu njemačkog 15. armijskog korpusa. Pri tome je snagama u dubljoj pozadini neprijatelja — (VII korpus 15. i 18. divizija) trebalo djelovati u Beloj i Suhoj krajini — radi vezivanja neprijateljevih snaga, sprečavanja manevra i organizovanja odbrane po dubini.

Glavni udar 4. armija je nanijela pravcem Gospić — Otočac — Senj — Rijeka — Trst, u stvari jedino mogućim pravcem s obzirom na širinu operativne zone i cilj kojem se težilo. A da bi što prije izbila u dolinu Soče, predviđene su dvije uzastopne operacije:

- ličko-primorska, u kojoj je trebalo razbiti i uništiti njemački 15. armijski korpus u Lici i Hrvatskom primorju i izbiti na staru jugoslovensko-italijansku granicu, i

- riječko-tršćanska kojom je predviđeno oslobođenje Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Druga operacija nije unaprijed planirana jer se pretpostavljalo da će neprijatelj da posljedne staru jugoslovensko-italijansku granicu, pa je dalji rad jedinica armije zavisio od situacije u tom području.

Početak ofanzive 4. armije predviđen je za 20. mart, dakle deset dana prije krajnjeg roka dogovorenog u Beogradu. Ta odluka je značila da će 4. armija, u odnosu na ostale naše armije, još više izbiti naprijed, čime će se još više zaoštriti pitanje sigurnosti njenog desnog boka. Međutim, razvoj vojno-političke situacije je nametnuo prijeku potrebu da se hitno otpočne operacija te armije, i to iz dva razloga: što je trebalo brzo prodrijeti na zapad, u dolinu Soče, i što je neprijatelj užurbano utvrđivao posjednute položaje. Stoga su i razvoj jedinica sa koncentracijske prostorije na polazne položaje i njihovo posjedanje izvršeni dosta brzo, za svega dva dana (od 18. do 20. marta), ali bez propusta koji bi mogao dovesti u pitanje izvršenje zadatka ma koje od njih. Pri tome su susjedne i sadjejujuće jedinice bile u slijedećem rasporedu: 29. hercegovačka divizija u dolini Neretve, orijentisana prema Sarajevu; V bosanski udarni korpus — glavnim snagama (4, 10. i 53. divizija) orijentisan u dolini Bosne, a pomoćnim (39. divizija) prema Posavini i donjim tokovima Vrbasa i Une; i IV udarni korpus GŠ Hrvatske (7, 8. i 34. divizija) na prostoru Sisak — Karlovac — Bihać — obezbjeđivao je desni bok armije od Bihaća i Karlovca i učestvovao u napadu na Bihać, a pod njegovom opera-

tivnom komandom 19. marta je stavljena i 35. divizija XI korpusa. Tu su, razume se, bile i jake partizanske snage sa čijim se dejstvom ozbiljno računalo.

Što se tiče vazduhoplovne podrške operacija armije, nju je, prema dogovoru, trebalo da obezbijedi saveznička avijacija,⁷ u čijem sastavu su bile i 1. i 2. eskadrila JA. One su dejstvovala u sastavu RAF-a i bile mu potčinjene u komandnom, operativnom i disciplinskom pogledu, tako da nikakve operacije na sopstvenu inicijativu nisu mogle da izvode, ali se na njihovu podršku, u okviru snaga RAF-a, najviše računalo.⁸

Od pomorskih snaga 4. armiji je u operativnom pogledu potčinjena Pomorska komanda sjeverni Jadran koja je u svom sastavu imala i više mornaričkodesantnih bataljona, artiljerijski divizion itd. Snage te komande su, u zajednici sa dvije divizije, imale da izvode pomorskodesantne operacije za oslobođenje Paga i Raba i ostalih kvarnerskih ostrva i u Istri, a te su operacije, po vremenu i prostoru, koordinirane sa operacijama na kopnu. Od uspjeha tih operacija zavisilo je obezbjeđenje operativnog područja na moru, zatim uredno snabdijevanje jedinica 4. armije, odnosno blagovremen dotur materijalno-tehničkih sredstava pozadini armije morskim putem. Riječ je, dakle, bila o vidu združene operacije, pri čemu je ratna mornarica obezbjeđivala zatvaranje obruča oko Nijemaca s mora i manevar i snabdijevanje kopnene vojske. Zbog toga će se obezbjeđivanju sadjejtva 4. armije i ratne mornarice sve vrijeme operacije pridavati izuzetan značaj i ono će se ostvarivati, sem ostalog, i stalnim prisustvom komandanta RM u štabu armije, odnosno prisustvom komandanta Pomorske komande sjeverni Jadran u štabu one divizije koja je operisala na otočkom pravcu.

Problemi oko snabdijevanja armije ratnim potrebama proizlazili su iz velike dubine armijskog zadatka i pomanjkanja suvozemnih komunikacija. I stoga je obalu i ostrva trebalo što prije staviti pod sopstvenu kontrolu.

⁷ Sredinom marta u Beograd je stigao komandant savezničke avijacije u Sredozemlju, general-lajtnant Iker, koji se sastao i sa maršalom Titom. On je u svojoj izjavi rekao da će saveznička avijacija i dalje snažno podržavati Jugoslovensku armiju. Radi realizacije sadjejtva sa savezničkom avijacijom, u štab 4. armije je stigao engleski vazduhoplovni pukovnik Sebli.

⁸ Prva eskadrila, lovačka, imala je u naoružanju prilično zastarjele »spit-fajere«, a Druga, lovačko-bombarderska, takođe zastarjele »harikene«. U vrijeme početka operacija za konačno oslobođenje zemlje imale su 33 aparata, a na zadatke će, po mjeri pomjeranja jedinica ka sjeveru, uzlijetati sa aerodroma na Visu, Prkosu, Zemunik i Škabrnji.

Komandovanje tako krupnim sastavom je bilo utoliko složenije što je armija imala veliki broj potčinjenih i sadjejestvujućih jedinica, zatim što je dubina armijskog zadatka bila velika a situacija takva da je, ipak, bilo nedovoljno sredstava veze.⁹

LIČKO-PRIMORSKA OPERACIJA

Ličko-primorsku operaciju, koja je bila prva u ovoj ofanzivi, 4. armija je izvodila u zoni: Kulen-Vakuf — Plaški — Senj — ostrvo Pag. Širina te zone bila je 80, a dubina oko 100 km. Operacija je počela 20. marta, a završila se 15. aprila, ukupno je trajala 27 dana. U njoj je, za početak, obostrano, angažovano 13 divizija: devet naših (7, 8, 9, 13, 19, 20, 26, 35. i 43) i po dvije njemačke i ustaške divizije (373. i 392. njemačka i 10. i 11. ustaško-domobranska) i neke četničke jedinice odnosno oko 100.000 ljudi, od čega je bilo 60.000 naših boraca i 40.000 neprijateljevih vojnika. Odnos snaga u divizijama je postignut 2,2 : 1, a u ljudstvu 1,5 : 1 u našu korist. Kad se računa i po broju angažovanih bataljona, mi smo bili u prednosti: neprijatelj je imao 39, a mi 110 bataljona, odnosno 2,8 : 1 u našu korist. Prednost je, grupisanjem snaga, postignuta i u artiljeriji, tenkovima, oklopnim automobilima, avionima i pomorskim snagama.¹⁰

Neprijatelj je uoči naše operacije bio u odbrambenom operativnom poretku. On je očekivao naš napad, ali nije ometao operativne pripreme armije, mada su one trajale oko 25 dana (od kraja februara do 20. marta). Pripreme IV korpusa su, pak, trajale svega 5—6 dana.

Vrijeme je u drugoj polovini marta i prvoj polovini aprila bilo pogodno za izvođenje savremenih borbenih dještava i za upotrebu tehnike. U kraškim poljima nije bilo snijega, već samo u planinskim

⁹ U početku operacija štab armije je neposredno komandovao sa dva korpusa, četiri divizije i tri samostalne brigade, snagama raspoređenim na udaljenostima i do 500 km (od Splita do Ljubljane i Trsta). Organizacijom armije nisu bili predviđeni korpusi, već je trebalo da divizije budu neposredno potčinjene štabu armije, ali su štabovi korpusa, zbog razvoja situacije na širokoj vojišnoj prostoriji, osim štaba VIII korpusa, rasformirani tek kad su, nastupanjem armije, stvoreni uslovi da se neposredno rukovodi divizijama koje su dotad operisale u neprijateljevoj pozadini.

¹⁰ U artiljeriji: mi smo imali 150 art. oruđa i 500 minobacača, ukupno 650 cijevi, a neprijatelj 150 art. oruđa (nije poznat broj minobacača). Odnos snaga u art. oruđima 1 : 1. U tenkovima, mi smo imali jednu tenkovsku brigadu sa 4 tenkovska bataljona, ukupno 50 lakih tenkova tipa »stjuart«, a u sastavu IV udarnog korpusa tenkovski bataljon sa 6 tenkova (4 tenka po 3 tone i dva oklopna automobila po 7,5 tona). Ukupno mi smo imali 5 tenkovskih bataljona sa 56 tenkova, dok je neprijatelj imao svega 14 tenkova (6 u rejonu Bihaća, a 8 kod Gospića), što znači da je odnos bio 4 : 1 u našu korist. Armiju su podržavala 33 naša borbena aviona, dok neprijatelj nije imao avijacije.

predjelima i to iznad 800 metara. Zemljište je ovdje planinsko, sa velikim brojem kraških polja pogodnih za upotrebu tehnike. Međutim, u pogledu komunikacija ovdje je vladala krajnja oskudica — postojale su samo dvije rokadne i dvije poprečne ceste. Manevar snaga po frontu je otežan zbog planinskih masiva Plješevice, Kapele i Velebita, koji se protežu poprečno u odnosu na liniju fronta, i to po cijeloj dubini armijske operacije.

Neprijatelj je svoje snage rasporedio u dvije grupacije: istočnu koju je činila 373. legionarska i 10. ustaško-domobranska divizija i četnici popa Đujića na prostoru Donji Lapac — Udbina — Bihać — Ostrožac, ukupno 17 bataljona i 70 artiljerijskih oruđa. Od tih snaga na prvom pojasu se nalazila 373. a na drugom, oko Bihaća, 10. divizija; zapadna grupacija bila je sastavljena od 392. legionarske i 11. ustaško-domobranske divizije, na prostoru isključno Udbina — Gospić — Otočac — Senj — Pag; ukupno 22 bataljona i 80. artiljerijskih oruđa. Obje divizije nalazile su se na prvom pojasu odbrane, sa manjim posadama po dubini.

Slobodnih operativnih rezervi neprijatelj nije imao. U toku je bio pridolazak njemačke 104. divizije sa Drave u rejon Bihaća, na desnom boku armijskog operativnog rasporeda. Na pravcu glavnog napada armije, na cijeloj dubini operacije, nije se pojavila ni jedna svježa neprijateljeva jedinica, a za sve vrijeme izvođenja ličko-primorske operacije njemački 97. korpus iz Istre nije bitnije pomjerio ni jednu svoju jedinicu prema 4. armiji.

Ličko-primorska operacija 4. armije za vojnu nauku je zanimljiva i sa stanovišta armijske operacije koja nije dijeljena na etape po dubini već po frontu i to u dva dijela, dvije velike cjeline, vremenski i prostorno odvojene, ali izvođene pod jedinstvenom komandom i sa jedinstvenim ciljem.

Operativnim planom je predviđeno da se u prvoj etapi operacije, glavnim snagama armije sa fronta i u sadjeistvu sa snagama IV korpusa iz pozadine, razbije i uništi dio snaga 15. armijskog korpusa i ovlada dolinom Une do Bihaća (isključno), Krbavskim poljem i Koreničkom kotlinom i da se na sjevernim padinama Plješevice spoji sa jedincama IV korpusa i time neprijateljeve snage kod Bihaća odvoje od snaga u Lici. Za izvršenje druge etape operacije trebalo je pregrupisati snage 4. armije sa desnog na lijevo krilo, prema Gospiću, pri čemu uništiti ili razbiti zapadnu neprijateljevu grupaciju i izbiti na liniju Otočac — Vrhovine — Senj.

Prva etapa ličko-primorske operacije obuhvata borbe za oslobođenje istočnog dijela Like i predstavlja primjer savremenih kombi-

novanih borbenih dještava, gdje se proboj neprijateljskog fronta ostvaruje kombinovanjem napada sa fronta i iz pozadine, pri čemu se neprijatelj dovodi u okruženje, oduzima mu se sloboda manevra, parališe svaka aktivnost i narušava sistem komandovanja i snabdijevanja. U stvari, prva etapa ove operacije dosta podsjeća na operaciju uništenja već okruženog neprijatelja. Visoko poznavanje ratne vještine u ovoj operaciji je izraženo u nanošenju istovremenog udara po cijeloj dubini neprijateljevog rasporeda i takvim grupisanjem snaga na frontu i u pozadini neprijatelja da se neminovno obezbjeđuje pobjeda i brz završetak operacija.

U zahvatu fronta štab 4. armije je grupisao svoje glavne snage, pet ojačanih divizija, a u pozadini četiri divizije kojima su sadjejs-tvovalе jake partizanske snage. Zatim na dvije neprijateljeve divizije angažovano je pet naših ojačanih divizija, i to tri sa fronta a dvije iz pozadine. Dvije preostale neprijateljeve divizije zapadne grupacije blokirane su, sa fronta i iz pozadine, od tri naše divizije.

Glavne snage armije su bile na desnom krilu i u prvom operativnom ešelonu. Od 13 brigada iz divizija prvog ešelona 12 je bilo naprijed, a svega jedna u rezervi. Sve tenkovske snage su angažovane u prvom ešelonu, i to u borbenom poretку pješadije — kao tenkovi neposredne podrške pješadije, kako će, mahom, biti upotrebljavani sve vrijeme izvođenja napada, do Trsta, što je veoma vrijedno kao iskustvo. Vještim grupisanjem jedinica prema glavnim objektima napada dobiven je veoma povoljan odnos snaga.¹¹

Četvrti udarni korpus je sa 7. i 8. divizijom napadao iz pozadine prema Bihaću i Korenici žureći u susret glavnim snagama armije koje su nastupale sa fronta, dok je dještvo 34. divizije orijentisano prema Sisku i Karlovcu — radi obezbjeđenja glavnih snaga korpusa. Pridodata 35. divizija iz sastava 11. korpusa angažovana je u napadu od Plitvičkih jezera prema Vrhovinama i Perušiću radi obezbjeđenja desnog boka 7. i 8. divizije.

Takvim grupisanjem i stvorenim odnosom snaga obezbijedeni su uslovi za siguran i potpun uspjeh. Stvoreni su i uslovi za izuzetno brzo ostvarenje prve etape ličko-primorske operacije koja je, prema operativnom planu, trebalo da traje osam do deset dana a završena je za svega dva dana i to potpunim uništenjem neprijatelja.

¹¹ Na dva neprijateljska bataljona u odbrani Gornjeg i Donjeg Lapca angažovano je naših 16 bataljona, od čega dva tenkovska, i takođe obezbijeden odnos snaga 8 : 1 u našu korist. Na frontu odbrane jedne njemačke čete, između Lapca i doline Une, bilo je devet naših bataljona iz 1. i 11. dalmatinske brigade.

Napad su jedinice armije počele 20. marta sa fronta, a sutradan (divizije IV korpusa) — iz pozadine. Napad je izvođen danju kako bi došla do izražaja naša tehnička nadmoćnost, pri čemu je najveći dio artiljerije dodijeljen jedinicama, za neposrednu podršku, što je i kasnije praktikovano.

U dva dana dještava jedinice 4. armije su razbile čitav neprijateljev front između Une i Gospića i presjekle snage 15. armijskog korpusa na dva dijela i time znatno dezorganizovale i odbranu Bihaća.

Takav uspjeh u tako izuzetno kratkom vremenu, postignut je zbog toga što su sve pripreme za početak ove složene operacije izvršene brzo i efikasno, što je grupisanjem snaga, određivanjem zadatka, utanačavanjem sadještva itd., obezbijeđena neprekidnost dještva, a nadasve što su štab armije i štabovi drugih operativnih taktičkih jedinica bili sposobni da realizuju ideje Vrhovnog komandanta blistavo izražene u širokoj vojnostrategijskoj zamisli za izvođenje veoma složenih završnih operacija za oslobođenje zemlje. Zbog spremnosti i osposobljenosti štaba armije da znalački planira, efikasno izvrši sve pripreme i spremno, sa svim svojim i pridodatim i sadještvujućim, operativnim i partizanskim jedinicama, krene u složenu napadnu operaciju — bilo je moguće da se samo u dva dana borbe razbije neprijateljev front, pocijepaju snage 15. njemačkog korpusa i dezorganizuje odbrana Bihaća.

Međutim, Bihać je, i pored toga, ostao u rukama neprijatelja. On je, kao jako uporište u dolini Une, mogao predstavljati veliku opasnost za pozadinu i desni bok 4. armije u toku njenog daljeg nastupanja prema Rijeci i Trstu. Imajući to u vidu, kao i veoma povoljnu situaciju, nastalu poslije prva dva dana borbe Vrhovni komandant je odlučio da se likvidiraju i neprijateljske snage u Bihaću, iako to ranijim operacijskim planom nije bilo predviđeno jer se smatralo da bi boj za oslobođenje Bihaća zahtijevao suviše vremena.

Boj za Bihać vođen je od 22. do 28. marta. Grad su s početka branile jake snage 373. legionarske njemačke i 10. ustaško-domobranske divizije, a napad su izvodile 26. divizija 4. armije, ojačana armijskom artiljerijom i bataljonom tenkova, jedna brigada 20. divizije i dvije divizije IV korpusa (7. i 8). Tenkisti su se, da bi iznenadili odbranu Bihaća, probijali preko teško prohodne Plješevice i stigli da hrabro i efikasno pomognu pješadijskim dijelovima. Neprijatelj je Bihać uporno branio, očevidno svjestan izuzetnog značaja tog čvorišta u planovima generala Lera i, s tim u vezi, očekujući pomoć. Poslije dvodnevni upornih borbi, od Bosanske Krupe su nastupale kolone kamiona sa dijelovima njemačke 104. lovačke divizije ovdje prebačene sa fronta na Dravi da spasava što se još moglo spasiti, a

od Slunja je žurila veća njemačko-ustaška motorizovana kolona. U takvoj situaciji dio snaga IV korpusa je upućen u susret tim jedinicama koje su žurile upomoć odbrani Bihaća, čime su počele uporne i duge borbe sa 104. lovačkom divizijom.

U boju za Bihać naše divizije su imale efikasnu podršku 1. i 2. eskadrile JA, zahvaljujući ostvarenom sadjejtstvu posredstvom oficira za vezu sa vazduhoplovstvom, koji su za tu priliku upućeni u štabove divizija i brigada na važnijim pravcima; pomoć eskadrila je dobivana na poziv, a piloti su uspješno navođeni na ciljeve, pokazivana im je linija fronta, itd.

U boju za Bihać dovršeno je razbijanje 373. legionarske i 10. ustaško-domobranske divizije. Onaj, pak, dio neprijateljevih snaga koji se, zbog intervencije spolja, spasio, povukao se sjevernije od grada, povezujući se sa jakim i svježim snagama koje su pridolazile, i prema njima je ostao IV korpus, radi borbi sa 104. lovačkom divizijom i radi obezbjeđenja desnog boka armijskog borbenog poretka, dok je 4. armija svoje snage pomjerila ka lijevom krilu, orijentišući se na izvršenje druge etape ličko-primorske operacije.

Druga etapa ličko-primorske operacije obuhvata djejtva za oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja. Na tom prostoru nalazile su se dvije neprijateljeve divizije — 392. legionarska i 11. ustaško-domobranska, razvučene na frontu od 90 km i na lijevom krilu potpuno natkriljene (na dužini od 60 km) sa velikim izgledom da na pravcu Otočac i Senj budu odsječene od svoje pozadine. U isto vrijeme je iz Istre pokrenuta 237. divizija iz sastava 97. armijskog korpusa i ona će početkom aprila izbiti na liniju Kraljevica — Lokve radi odbrane šireg rejonu Rijeke.

Štab 4. armije je težište prebacio sa desnog na lijevo krilo, orijentišući glavne snage na pravcu Gospić — Senj. Za svega šest dana (od 28. marta do 4. aprila) izvršeni su pregrupisanje snaga i njihova priprema za novi napad. Na dvije neprijateljeve divizije krenulo je osam naših divizija, pri čemu je postignut odnos 3,5 : 1 u našu korist. Sve naše snage bile su u prvom ešelonu, sa vrlo slabim rezervama. Tenkovske jedinice su takođe bile u prvom ešelonu. Na pojedinim odsjecima fronta, gdje se tražilo rješenje, obezbijeđena je apsolutna nadmoćnost i u snagama i u sredstvima.¹²

I u ovoj etapi operacije takođe je istovremeno stavljen pod udar cjelokupan odbrambeni raspored neprijatelja. Na obezbjeđenju osjetljivog desnog boka, na liniji Bihać — Karlovac, djejtvovala su 7. i 8.

¹² Na primjer, u rejonu Ličkog Osika u odbrani se nalazio jedan neprijateljski bataljon i njega su napala četiri bataljona 12. dalmatinske brigade i jedan tenkovski.

divizija IV korpusa, a u dubokoj pozadini armije djelstvovao je, po komunikacijama, VII slovenački korpus, vezujući za sebe znatne neprijateljske snage i sprečavajući Nijemcima slobodu manevra.

Prvi neprijateljev odbrambeni pojas probijen je prvog dana napada — 4. aprila. Napad je produžen i slijedećih dana i nije ni za trenutak prekidano, što je obezbjeđivano smjenjivanjem brigada unutar divizija. Prodor 7. divizije IV korpusa na komunikaciju Ogulin — Brinje dao je dvostruki rezultat: prvo — neprijateljske snage u Lici su odsječene od onih u rejonu Karlovca i, drugo — povezane su slobodne teritorije Gorskog kotara i Slovenije, gdje su djelstvovale 43. divizija XI korpusa i 15. i 18. divizija VII korpusa. Obuhvatnim manevrom 19. i 26. divizije, izvedenim preko Žute Lokve i Vratnika prema Novom i Senju, okružene su i uništene njemačka 392. legionarska i ustaško-domobranska 11. divizija 15. brdskog korpusa. U rejonu Senja, oslobođenog 9. aprila, jedinice 26. divizije su, u borbi, smrtno ranile i komandanta 392. divizije, a zarobile komandanta 847. puka. Devetog aprila je oslobođen Ogulin, a šest dana kasnije i Crikvenica.

Brzim izbijanjem divizija 4. armije na liniju Crikvenica — Lokve završene su borbe za oslobođenje zapadne Like i Hrvatskog primorja. Za 27 dana ofanzive snage 4. armije su prodrle oko 150 km u dubinu. Uzme li se u obzir operativna pauza od 6 dana, tempo napada je bio 7 km na dan. Time je dovršeno razbijanje i uništenje potpunog njemačkog 15. brdskog armijskog korpusa. Glavne snage armije izbile su u oblast Rijeke, sasvim spremne za prodor u Istru i prema Soči. Na taj način je ozbiljno ugrožena pozadina njemačke Grupe armija C u sjevernoj Italiji, pa je njena rezerva morala da bude angažovana prema 4. armiji JA u vrijeme kada su Saveznici upravo počeli proboj dobro utvrđene »Gotske linije«. Ostaje, dakle, neosporna historijska istina da je 4. armija svojim vješto vođenim i efikasno izvođenim prodorima olakšala ofanzivu Saveznika u sjevernoj Italiji. Uz to, prodorom 4. armije u oblast Rijeke ozbiljno su ugroženi bok i pozadina Grupe armija E, čiji je štab tada bio u Zagrebu i koja se povlačila kroz Jugoslaviju na sjeverozapad.

RIJEČKO-TRŠĆANSKA OPERACIJA

Riječko-tršćanska operacija je posljednja operacija u ofanzivi 4. armije. Ona je počela 17. aprila a završena 7. maja. Trajala je, dakle, 21 dan, vođena je u zoni Kraljevica — Lokve — Gorica — Tržič (Monfalcone) — Trst — Pula — Cres, odnosno na zemljištu čija je širina 140 a dubina 150 km.

Za nastupanje glavnih snaga armije izabran je pravac koji između Snežnika i mora izvodi neposredno u Istru. To je najkraći i najpovoljniji pravac za prodor ka Trstu, ali je i neprijatelj, upravo zbog toga, za odbranu tog pravca angažova najjače snage, utvrđujući Rijeku i okolinu kao »jugoistočni bedem«. Zemljište mu je pružalo povoljne mogućnosti za organizovanje odbrane na više uzastopnih linija. Prostor između Snežnika i mora karakteriše se golim kršom, samo mjestimično pokrivenim niskom šumom i šikarom, a kao izrazita zemljišna prepreka ističe se duboko usječeno korito Rečine. Na prostoru između Snežnika i mora nalazio se i bivši granični pojas, sa velikim brojem fortifikacijskih objekata stalnog tipa. Pa i prostorne dimenzije ovog pravca su odveć male (oko 30 km) da bi pružale mogućnosti za primenu operativnog manevra, koji se može izvoditi tek preko Mašuna i sa južne strane Učke.

Štab armije je sve to brižljivo procijenio, imajući stalno na umu glavni zadatak i podvrgavajući ove procjene, odluke i dještva tom zadatku: da što prije oslobodi Istru, Trst i Slovenačko primorje i da, zatim, dolinom Soče, prodre u Korušku. Zbog toga se odlučio da sa jedinicama odmah pređe u napad radi slamanja neprijateljske odbrane na prilazima Rijeci i daljeg prodora u Istru, nastupajući glavnim snagama pravcem Rijeka—Trst, a pomoćnim na dva krilna pravca: Prezid — Mašun — Šent Peter (Pivka) i preko Kvarnerskih ostrva i Istre ka Trstu.

Za dještvo na glavnom pravcu angažovane su 13, 19. i 43. divizija u prvom i 26. divizija u drugom ešelonu. Na desnom pomoćnom pravcu angažovana je 20. divizija, a na lijevom pomoćnom pravcu 9. divizija. Za zaštitu desnog boka i pozadine armije predviđene su dvije divizije VII korpusa na liniji Kočevlje — Novo Mesto i divizije IV korpusa na liniji Ogulin — Slunj, dok je IX korpus sa svojim 30. i 31. divizijom trebalo da sadještvuje armiji u napadu na Trst, nadirući sa sjevera, iz rejona Trnovskog Gozda.

Ispred fronta 4. armije nalazio se kompletan njemački 97. armijski korpus iz sastava Grupe armija C,¹³ riješen da odsudnom i aktivnom odbranom, sa težištem na pravcu Rijeka — Trst, u zoni Rijeka — Snežnik, ne dozvoli armiji prodor u Istru i prema Soči. S tim u vezi on je na prvom odbrambenom pojasu, u utvrđenjima stalne fortifikacije, postavio svoju 237. diviziju i borbenu grupu »Rijeka«, a od Trsta je pokrenuta 188. divizija za aktivna dještva na pravcu Klana — Grobničko polje. Uz to, u Istri su bile snage jače od dva

¹³ Od 25. aprila pod komandom Grupe armija E, čiji je štab u to vrijeme bio u Zagrebu, sa generalom Lerom na čelu.

puka. Oko Trsta se nalazila Komanda Jadranske oblasti, jačine 25.170 vojnika (Nijemaca, četnika, italijanskih fašista, slovenačkih domobrana i drugih kvislinga). Ta snažna riječko-tršćanska njemačka grupacija nije imala povezan sistem odbrane sa Grupom armija E u dolini Kupe i Save, već je postojao veliki operativni međuprostor koji su kontrolisale slabije snage četnika i slovenačkih domobrana.

Njemački 97. armijski korpus bio je vrlo jak. Istina, on je imao samo dvije operativne divizije, ali zato i bezbroj drugih njemačkih i kvislinških jedinica. Sve u svemu, imao je 62.897 vojnika, a od težeg naoružanja: 338 topova, 397 minobacača, 45 tenkova, 1638 mitraljeza, 28 ptt, 62 protivavionska topa i 59 protivavionskih flakova. Doda li se brojnomo stanju 97. korpusa i ljudstvo Komande Jadranske oblasti, onda je njemačka istarska grupacija brojila 88.067 vojnika, dobro naoružanih, utvrđenih, odlučnih da se uporno brane.

Odnos snaga u živoj sili je bio 1 : 1. U tenkovima odnos je bio 1,8 : 1 u našu korist, a u artiljeriji 1 : 1. Prema tome, 4. armija nije mogla da obezbijedi povoljan odnos snaga za riječko-tršćansku operaciju.

Nepovoljan odnos snaga se više izražavao na pravcu glavnog udara armije, gdje su se nalazile samo četiri, i to brojčano dosta oslabljene divizije: 13, 19, 26. i 43, sa oko 25.000 boraca, dok je neprijatelj taj pravac zatvarao sa dvije potpuno svježije divizije i borbenom grupom »Rijeka«, odnosno sa 31.000 vojnika. Tako je odnos na tom pravcu bio 1,2 : 1 u korist neprijatelja.¹⁴ Na pomoćnim pravcima, pak, preko Mašuna i Istre, gdje su upućene dvije divizije, odnos snaga za nas bio je povoljniji. Uostalom, na obezbjeđenju desnog boka postepeno će biti angažovano pet divizija iz sastava II, IV i VII korpusa. U pozadini neprijatelja djelstvovale su dvije divizije IX korpusa, ali tek sjeverno od Gorice, dakle daleko od pravca glavnog udara armije, dok u neposrednoj pozadini neprijatelja iza riječkog fronta nije bilo, naših snaga.

Pripreme 4. armije za novu operaciju trajale su vrlo kratko, svega nekoliko dana. Plan operacije je sačinjen tako da je tokom borbi mogao biti dopunjavan i stalno prilagođavan situaciji na vojišnoj prostoriji.

¹⁴ U to vrijeme front u Italiji je bio na liniji: Ravena, Bolonja, La Speccija. Nijemci su na toj liniji imali 10. i 14. armiju iz Grupe armija C, ili ukupno 25 divizija (21 njemačka i 4 italijanske), sa oko 1.000 artiljerijskih oruđa, 200 tenkova i 60 aviona, odnosno 600.000 vojnika (440.000 njemačkih i 160.000 italijanskih). Saveznici su 9. aprila prešli u ofanzivu sa britanskom 8. armijom uz obale Jadranskog mora prema Veneciji i američkom 5. armijom prema Milanu i Đenovi. Obje armije bile su pod komandom 15. grupe armija; ukupno su Saveznici u Italiji imali 24 divizije ili 1.500.000 vojnika, 3.000 artiljerijskih oruđa, 3.100 tenkova i 5.000 aviona.

Svim snagama JA angažovanim na ovom krilu komandovao je štab 4. armije, a svim njemačkim snagama štab 97. armijskog korpusa.

Četvrta armija je izvođenje riječko-tršćanske operacije počela 17. aprila, na dan kada su Saveznici probili prvi odbrambeni pojas njemačke »Gotske linije«. Što se ostale tri naše armije tiče, one su toga dana, u ofanzivi poslije uspješnog proboja sremskog fronta, izbile na liniju Našice — Đakovo — s. Jaruge na r. Savi. Tako je front 4. armije, u odnosu na glavninu snaga JA, bio isturen naprijed za cijelih 300—350 km, sa velikom osjetljivošću desnog boka, naročito sa pravca Zagreba i Ljubljane.

BITNE KARAKTERISTIKE OPERACIJE

Riječko-tršćanska operacija počela je napadom 4. armije na njemačku odbranu na liniji Lokve — Kraljevica. Za četiri dana slomljen je otpor neprijatelja. Njemačka 237. divizija odbačena je na Rečinu i pred Klanu, ali nije razbijena i uništena. Neprijatelj se dotad nije odlučnije angažovao da zaustavi nastupanje 4. armije, ali je tu, na liniji Rečina — Klana, prešao u odsudnu i aktivnu odbranu, u namjeri da na toj liniji zaustavi napredovanje naših snaga.

Izbijanjem glavnih snaga armije na Rečinu i pred samu Rijeku i Sušak, oslobađanjem Krka, Cresa i Lošinja, uspješnom primjenom desanata snagama iz sastava 9. i 26. divizije, kao i pojavom 20. divizije u rejonu Čabra — stvoreni su povoljni uslovi za brže nadiranje ka Trstu.

Proboj glavnog odbrambenog pojasa njemačkog 97. armijskog korpusa između Snežnika i Rijeke počeo je 21. aprila, kada je komandant te krupne njemačke jedinice dobio naređenje da krajnjim zalaganjem spriječi prodor naše 4. armije ka Trstu. S tim u vezi, u rejon Klane, sjeverno od Rijeke, već je stizala sveža njemačka 188. divizija, pa je došlo do žestokog sudara, tačnije rečeno susretnog boja glavnih grupacija, što se pretvorilo u borbu »na mjestu«, sa obostranim napadima i protivnapadima, uz krajnje naprezanje i iscrpljivanje snaga. Štab armije je u takvoj situaciji rješenje boja tražio u uvođenju u borbu i drugog ešelona armije, 26. divizije, ali ni to nije bitnije promijenilo situaciju na bojištu. Glavne snage armije nisu uspjele da probiju njemačku odbranu na riječkom frontu, niti su uspjele da otvore put ka Trstu, što je ukazivalo na to da se tu nalaze vrlo velike neprijateljske snage i da je njemačka komanda riješena da po svaku cijenu spriječi prodor 4. armije u Istru i ka Soči.

Međutim, u isto vrijeme se na desnom krilu armije, na pomoćnom pravcu, stvorila veoma povoljna situacija: 20. divizija je vrlo brzo izbila u rejon Mašuna, pošto je pred sobom imala dosta slabe neprijateljeve snage, čime je obezbijedila vanredno povoljne operativne mogućnosti za obilazak riječkog fronta sa ovog pravca i za brz prodor prema Trstu. Situacija je i na drugom pomoćnom pravcu, na lijevom krilu armije, bila povoljna; 9. divizija se, sredstvima Ratne mornarice prebacila sa otoka Cresa na tlo Istre i obezbijedila uslove za prodor prema Trstu i za udar od juga po njemačkoj riječkoj grupaciji.¹⁵

U takvoj operativnoj situaciji — kada se centar operativnog rasporeda armije zakrivio u dugotrajne frontalne borbe bez ikakvih pomjeranja, a krilne grupacije obezbijedile obuhvatni manevar — štab armije je, na osnovi sopstvene procjene da je njemačka odbrana odsudna i na osnovi direktive Generalštaba JA, postepeno počeo, pregrupisavanjem snaga, da mijenja početni operativni položaj armije. To je bilo i u skladu sa situacijom i zadacima armije, ali, i prije svega, ponovljenim zahtjevima Vrhovnog komandanta da armija energično prodiđe ka Trstu. Na štetu centralne, dakle glavne grupacije, težište borbenih djestava armije je počelo da se prenosi preko bokova u dubinu njemačkog operativnog rasporeda, tačno tamo gdje se nalazio glavni objekt kome je težila 4. armija, kuda ju je požurivao maršal Tito. To je bio smio manevar, koji je podrazumijevao i rizik, ali i to je bilo u skladu sa načelima vođenja NOR-a.

Desnokrilna grupacija (20. divizija) najprije je ojačana 11. brigadom iz 26. divizije, dva tenkovska bataljona i dva artiljerijska diviziona, a potom i novopridodatom 29. divizijom koja je iz rejonu Bihaća upućena prema Prezidu i Mašunu; sa centra je izvučena 43. divizija i ubačena u pozadinu neprijatelja prema Trstu; na lijevom krilu forsiran je pokret 9. divizije preko Pazina prema Trstu; u rejon Trsta i prema Soči prodirale su 30. i 31. divizija IX korpusa. Tako se, postepeno, oblikovao obuhvatni manevar 4. armije, vrlo brzo dobivajući punu svoju fizionomiju, čime je obezbijeđeno da se u rejonu

¹⁵ Mornarica je, izvodeći desante jedinicama dvije kompletne divizije (na Kvarnerskim ostrvima i na širokom obalnom području Istre), obično birala nepristupačnije, slabije branjene dijelove obale, ostvarujući nadmoć 1 : 5, čime je znatno ubrzavala izvršavanje zadataka. Budući da su Nijemci veće luke i pristupačnije dijelove obale bili dobro obezbijedili, očekujući iskrcavanje Saveznika i nemajući sopstvene mornarice i vazduhoplovstva, njih su naše snage, napadajući ih s leđa i s mora, iznenadivale, dovodile u bezizlazan položaj. Za takav izbor mjesta za desantiranje naši mornari su se odlučivali i zbog toga što je njihovo artiljerijsko naoružanje bilo oskudno da bi vatrom pripremili desantiranje i njome podržali napredovanje bojnih desanata.

Trsta pojavilo sedam naših divizija i time stvoreni najpovoljniji uslovi da se Trst brzo oslobodi.¹⁶

Na pravcu Rijeka — Klana — Trst i dalje su ostale tri ojačane divizije armije (13, 19. i 26) koje su još pokušavale da probiju neprijateljevu odbranu, a potom su postepeno primale na sebe ulogu snaga za vezivanje neprijateljeve glavnine, što je bilo izuzetno značajno jer je to bilo najpresudnije vrijeme, kada smo tražili rješenje kod Trsta.¹⁷

Manevar naših snaga na riječko-tršćanskom pravcu mogao se nesmetano odvijati i zbog toga što su po dvije divizije IV¹⁸ i VII korpusa sa uspjehom obezbjeđivale desni bok glavne grupacije 4. armije, i to po cijeloj njegovoj dubini, i što su Prva, 2. i 3. armija JA brzo prodirale prema zapadnim granicama i time onemogućile komandi njemačke Grupe armija E da manevriše snagama po dubini. Razumije se, i direktno angažovanje 30. i 31. divizije IX korpusa u borbi za Opčine, Trst, Tržič i Goricu, i to iz pozadine neprijatelja, bilo je od ogromnog značaja, ostajući primjer uspješnog sadjejtva operativnih snaga u napadu sa fronta i iz pozadine.

U oslobođenju Trsta veliki doprinos jedinicama 4. armije pružili su tršćanski proleter i antifašisti formirani u borbene grupe kojima je rukovodila Komanda grada Trsta. Grad je, na osnovi naredbe štaba IX korpusa izdate 24. aprila, bio podijeljen na četiri sektora sa oko 1.500 boraca svrstanih u devet bataljona. Te snage su, djejtvom iznutra, pomogle jedinicama koje su napadale da što prije oslobode Trst.

Prvog maja Vrhovni komandant Jugoslovenske armije, maršal Tito, pohvalio je jedinice 4. armije i VII i IX korpusa za to što su,

¹⁶ Umjesto u 57 dana, kako je bilo predviđeno u početnom operacijskom planu, 4. armija je u Trst izbila za 43 dana, postigavši, umjesto 5 km planiranih, tempo napada od 7 km na dan. Računa li se, pak, da je ofanziva ove armije JA završena 7. maja, kapitulacijom njemačkog 97. armijskog korpusa na području Ilirske Bistrice, onda je ova ofanziva trajala neprekidno 49 dana i zadatak izvršen 8 dana pre predviđenog roka (15. maja), sa tempom napada od 6 km na dan, što je za kilometar bilo više od tadašnjeg ratnog prosjeka savremenih armija, razumije se u sličnim uslovima.

¹⁷ O sudbini Trsta raspravljali su i trojica velikih (F. Ruzvelt, V. Čerčil i J. V. Staljin) na sastanku održanom u Teheranu od 28. novembra do 1. decembra 1943. Oni su se, raspravljali i o poslijeratnom uređenju Evrope, dogovorili da će se »Jugoslavija kao država obnoviti u potpunom teritorijalnom integritetu i nezavisnosti, s tim što će se pitanje njenih zapadnih granica i zahtijeva prema Italiji riješiti poslije rata...«

¹⁸ Brojno stanje IV korpusa tada je bilo 23.656 boraca; imao je tri divizije, tenkovski, pontonirski i auto-bataljon, Omladinsku dopunsku brigadu, artiljerijsku brigadu i više drugih jedinica; u to vrijeme su 7. i 8. divizija učestvovala u razbijanju njemačke grupacije na području Rijeke i obezbjeđivanju desnog boka armije, a 34. divizija je sadjejtvovala snagama 2. armije u oslobođenju Karlovca i Zagreba.

»poslije višednevnih ogorčenih borbi protiv jakih snaga«, oslobodile Trst, Goricu i Tržič (Monfalkone). A toga dana naše jedinice su širokim frontom izbile na Soču, gdje se brigada »Ivan Gradnik« iz 31. divizije srela sa prethodnicom 2. novozelandske divizije iz VIII britanske armije koja je k Trstu žurila iz sjeverne Italije. Sjutradan su Novozelanci stigli do Trsta, a glavni komandant 1,5 miliona savezničkih vojnika u Italiji, feldmaršal Harold Aleksander je, po nalogu vlade Velike Britanije, uputio telegram maršalu Titu da jedinice JA odmah napuste Trst i povuku se zapadno od planine Čičarije.¹⁹

Odmah po oslobođenju Trsta u Bazovici je po, naređenju štaba 4. armije i u duhu strategijskog plana završnih operacija na našem ratištu, formiran Motorizovani odred (jedna pješadijska brigada, motorizovani divizion i četa tenkova), i odmah upućen dolinom Soče da što prije izbije u Korušku i presiječe odstupnicu neprijateljevim snagama koje su se preko Slovenije povlačile za Austriju.

Pošto je sa svojim jedinicama oslobodio Trst i time izvršio strategijski zadatak svog angažovanja na južnom operativnom krilu, štab 4. armije je svu svoju pažnju usredsredio na uništavanje njemačkog 97. armijskog korpusa, okruženog u dubokoj pozadini.

Kada su krilne grupacije 4. armije izmanevrisale riječki front i zašle u pozadinu 97. armijskog korpusa, svako dalje njegovo držanje na tim položajima bilo je necjelishodno, zbog toga je njegov komandant tražio od komandanta Grupe armija E, generala Lera, odobrenje da se povuče prema Ljubljani. Ler mu to, međutim, nije odobrio jer je vjerovao da će mu pomoći izvođenjem protivudara od Ljubljane. U očekivanju te pomoći 97. armijski korpus je izgubio najpogodnije vrijeme za proboj, dakle kraj aprila, kada su naše glavne snage bile angažovane borbama oko Trsta.

Proboj 97. korpusa iz okruženja počeo je 3. maja. Međutim, oko njega su se našle naše četiri, a ubrzo još dvije divizije. Napadnut sa

¹⁹ Pet dana prije toga, 29. aprila, komandant njemačke Grupe armija C je, u Kazerti (Italija, poslije trodnevnih pregovora i bez znanja i odobrenja svoje vrhovne komande, potpisao akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih snaga u Italiji, Austriji, Štajerskoj i Koruškoj. Time su vrata za napredovanje savezničkih snaga ka sjeveru Italije bila širom otvorena. Sjutradan su njihove snage prešle rijeku Po i ušle u Torino, a britanski premijer Čerčil je, podržan od predsjednika SAD Trumana, naredio feldmaršalu Aleksanderu da smjesti okupira Trst, Tržič i Goricu i spriječi ulazak jedinica JA na tu teritoriju. A da bi predstava o siguraciji bila još jasnija, maršal Tito je istog dana, dakle 30. aprila, pohvalio jedinice 4. armije, VII i IX korpusa i ratne mornarice što su, poslije sedmodnevne borbe, probile neprijateljev front od Rijeke do Postojne i prodrle do Trsta. Snage glavnokomandujućeg Aleksandera su se žurile ka Trstu, sa elitnom novozelandskom divizionom iz XIII korpusa 8. britanske armije u prethodnici, ali su Novozelanci i na Soči 1. maja, i u Trstu dva dana kasnije, zatekli naše jedinice.

svih strana, sabijen na uski prostor, prepušten samom sebi, opterećen velikom komorom i tehnikom, 97. njemački korpus je bio bespomoćan, pa se njegov komandant riješio da zatraži primirje. Sve je 7. maja 1945, u rejonu Ilirske Bistrice, završeno kapitulacijom. Zarobljeno je 16.000 neprijateljevih vojnika sa cjelokupnim starješinskim kadrom i tehnikom.²⁰

Kapitulacija njemačkog 97. armijskog korpusa bila je, prije svega, rezultat dotadašnjih, veoma uspješnih djestava svih divizija 4. armije JA i svih korpusa koji su toj armiji, kao dijelu mlade revolucionarne vojske naroda i narodnosti Jugoslavije, u različitim fazama operacije bili potčinjeni u operativnom smislu, ili su joj sadještovali. Međutim, vojno-političke i istorijske okolnosti su bile takve da je komanda te krupne njemačke jedinice kapitulaciju potpisala pred štabom IV korpusa. Kao komandant IV korpusa prisustvovao sam i potpisivanju kapitulacije i polaganju oružja tog korpusa Vermahta, što me duboko impresioniralo, u čemu sam, zajedno sa ratnim drugovima, vidio veliku satisfakciju za sve one silne napore koje smo podnijeli, za krajnja lišavanja, za dragocjene i nenaodnadive žrtve koje smo dali na tom ratnom pohodu. Lično sam tu doživio i neizmjereno zadovoljstvo zbog toga što su pred jedinicama Titove armije pokajnički položili oružje i dojučerašnji bahati Hitlerovi oficiri i zločinci s kojima su se jedinice kojima sam komandovao u različitim periodima NOR-a nosile na dijelu našeg ratišta.

Sedmog maja prestao je svaki otpor pred frontom 4. armije.²¹ Poslije dugog robovanja pod tuđinom oslobođeni su Istra, Trst i Slovenačko primorje.

Četvrta armija je sjajno izvršila postavljene istorijske vojno-političke zadatke, sadještovujući sa ratnom mornaricom i 1. i 2. eskadrilom JA, sa partizanskim snagama i sa narodom. Svakom njenom borcu je, boreći se pod parolama koje su pozivale u juriš za oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta, bila jasna perspektiva borbe i svaki od njih je bio spreman da se za tu perspektivu, i po cijenu života, bori i izbori. Realni planovi, jasni ciljevi, dobro organizovano sadješto, vještina komandi i štabova svih

²⁰ U operaciji vođenoj od 20. marta do 7. maja, dakle u 49 dana neprekidnih ofanzivnih djestava, 4. armija JA je, sa pridodatim i sadještovujućim jedinicama i na širokoj vojišnoj prostori, ubila u borbi, ranila i zarobila preko 120.000 neprijateljevih vojnika, razbivši potpuno i dva kompletna njemačka armijska korpusa (15. i 97) i zaplijenivši njihovo kompletno naoružanje.

²¹ Sedmog maja 1945. 4. armija je u svom sastavu imala 3 korpusa, 14 divizija, 59 brigada i 17 partizanskih odreda, ili preko 90.000 boraca. Od naoružanja je imala: 366 topova, 622 minobacača, 8 tenkova, 23 samohodna oruđa i oklopna automobila, 4.184 mitraljeza i puškomitraljeza i 35.500 pušaka.

nivoa u vođenju jedinica na vojišnoj prostoriji, umješnost u upotrebi jedinica svih rodova, snalažljivost boraca i starješina na zemljištu sa specifičnim karakteristikama (kras, bezvodno, teško prohodno, oskudno izvorima za snabdijevanje) masovna i lična hrabrost, visok moral jedinica, izrazito rodoljublje sinova svih naših naroda i narodnosti koji su se borili pod ratnom zastavom ove armije i, nadasve, ljubav prema Vrhovnom komandantu i Partiji — omogućili su tako brze i duboke prodore, smjele obuhvate, zapažene pobjede, nosili su borce i jedinice u juriš dug 49 dana, od Une do Soče.

Svako je u tom jurišu, u tim borbama i pobjedama, dao maksimum: pouzdani mornar, hrabri pilot, izdržljivi pješak, uporni tenkista, sigurni artiljerac, vješti vezista, snalažljivi partizan izviđač koji se vraćao sa »živim jezikom«, obavještajac koji je u narodu imao najbolje saradnike, snabdjevač koji je nastojao da sve potrebe doturi borcu u streljačkom stroju, mehaničar koji je danonoćno, na položaju, održavao trofejnu ratnu tehniku, bolničar koji je bdio nad bezbjednošću ranjenog druga, bombaš koji se verao po tršćanskim krovovima i u uličnim borbama oslobađao sprat po sprat, prag po prag. Štabovi jedinica svih nivoa su se pokazali dorašlim veličini zadatka, a komandanti i komesari, komunisti i skojevci su služili primjerom.

Djejestvo jedinica, a pogotovu združenih sastava južne grupacije Jugoslovenske armije ostaće trajno bogat izvor: vrijednih iskustava, novih saznanja, snažnih nadahnuća za stvaralaštvo. Takvom bih, priznajem dosta uopštenom ocjenom, bolje reći ličnim osjećanjem, i završio ovaj prilog o pobjednicima u maršu na Trst, posljednjem maršu i jurišu za oslobođenje domovine, ali osjećam da sam, ipak, dužan da čitaocu, kao ondašnji komandant 4. korpusa, kažem još koju pojedinost o našim mornarima i vazduhoplovcima čije nam je sadjejestvo i djejestvo uvijek bilo dobrodošlo i dragocjeno, a nerijetko i presudno.

Naši mornari su na svojim plovnim objektima prevezli 22.832 borca desantnih jedinica, prevalili redovno snabdijevajući jedinice i pouzdano obezbjeđujući otkriveni bok armije i operativno područje na moru, 3.500 nautičkih milja, razminirali prolaze u silnim i gusto poslijanim minskim poljima od Senja do Trsta i to tako da u njima nije stradao ni jedan čamac, ni jedan borac; sa svojim bataljonima mornaričke pješadije oni su bili prethodnica svakog od desetina juriša s mora...

Piloti 1. i 2. eskadrile JA su, iz svojih već zastarjelih »spitfajera i »harikena«, mitraljirali, bombardirali, pratili, izviđali, hrabрили. Sa

tridesetak svojih aparata, koje su naši mehaničari majstorski i s najvećom ljubavlju održavali, piloti su dugo, danima i nedjeljama, vjerno pratili naš borbeni poredak, izvršavajući za 4. armiju od 20. marta do kraja aprila oko 100 borbenih zadataka (preko 500 borbenih letova). U želji da što više pomognu drugovima na zemlji i moru, piloti 1. eskadrile su svoje lovce pretvarali u lovce bombardere. A niko nesrećniji nije bio od naših pilota kada im je komanda RAF-a, pod čijom su nadležnošću bili, već od 28. aprila (1. eskadrila), odnosno od 2. maja (2. eskadrila), zabranila da uzleću sa naših aerodroma i podržavaju dještvo svojih drugova na kopnu i moru, dakle na sopstvenom nacionalnom tlu, kada im je pomoć vlastitog vazduhoplovstva bila najpotrebnija. To je našim pilotima tim teže padalo što su svi uslovi za letenje i izvršavanje borbenih zadataka bili povoljni sem jednog — što je bilo i odlučujuće — raspoloženja savezničkih komandanata da im omoguće da učestvuju u jurišima 4. armije za oslobođenje Istre i Trsta, oslobođenje naših naroda na njihovoj čitavoj etničkoj teritoriji, da daju svoj doprinos u posljednjim jurišima za slobodu sopstvenog naroda. To i povodom Dana pobjede treba reći — i radi istorijske istine i radi toga što, kao pouka i poruka, ima trajan i aktuelan značaj.